

Analyzing the concept of the negation of "junah" in the Qur'an and Hadith

Abdul Jabbar Zargosh Nasab *

Associate Professor, Faculty of Theology and Islamic Studies, Ilam University, Ilam, Iran

Ali Hosseini Far

Visiting Lecturer, Faculty of Theology and Islamic Studies, Ilam University, Ilam, Iran

Abstract

The negation of "junah" is an expression that is used in some religious discourses to express permission. Although in the majority of jurisprudential studies and reviews, the contents of this interpretation have been explained by relying on evidence, but the connection of this interpretation to some obligations has caused the emergence of the primitive idea of assigning it to the expression of obligation. The scope of application of this interpretation in verses and traditions, the way of ijthad interaction of Imamiyya jurists with this interpretation, the conceptual analysis of this lexical item and the recognition of its contents in Sharia speeches are the issues that have been examined and processed in this research. It seems that the expression of the Shariah in the forms of the negation of "Junah", the negation of "Bas" and the order of prohibition, with the difference in the scope of application of these interpretations, have similarities to each other, and all of them are in the expression of justification and obligatory permission and the non-expression of something beyond that. are common In a descriptive-analytical way, this research deals with the semantics of the negation of "Jinnah" and its application in the Holy Qur'an, Sunnah and Fiqh, and has analyzed issues related to this, and aims to answer the following questions: Negation of Jinnah in the Qur'an and Hadith What does it mean? What are its contents and

* Corresponding Author: .zargooshnasab@ilam.ac.i

How to Cite: Zargosh Nasab, A. J., Hosseini Far, A. (2023). Analyzing the concept of the negation of "junah" in the Qur'an and Hadith, *A Research Journal on Qur'anic Knowledge*, 14(54), 245-272.

application in religious speeches? And what are the differences with similar interpretations?

Introduction

The phenomena of the words used in the book and tradition are the most important criteria for the jurist to deduce the religious rulings from these two important sources of jurisprudence. The validity of the phenomena in studying religious propositions depends on refining its minor details. What the science of the principles of jurisprudence is responsible for in linguistic matters is not just an examination of appearances such as the appearance of substance and the form of command and prohibition, concepts, generality, and application, but these are examples of the major validity of appearances that are commonly studied and analyzed in the prevalent books and works of the principles of jurisprudence. Other linguistic materials and structures are also found in the book and tradition, which, by discovering their appearances, can make the process of deduction easier and, in the light of their discovery, pay more attention to the coordination and harmony of jurisprudential propositions. One of the linguistic materials used in some Quranic and narrative expressions is the linguistic material "Junah"; in this research, assuming and accepting the systematicity of assertion, the discovery of the appearance of this linguistic material and the negation of its meanings has been the goal, and through this, an attempt has been made to open a new window to the path of deduction and inference in jurisprudence and the principles of Imamia and to take a small step towards the more.

Research Method

The researchers' attempt in this article has been to use a descriptive-analytical method and to explore the statements of linguists regarding the subject and the usage of the word "Junah" by utilizing documentary and library sources. They aim to investigate its Quranic applications, the opinions of interpreters and Imami jurists, and uncover the emergence of this linguistic material, and examine its negation.

Discussion

Furthermore, clarifying the extent of the meaning and emergence of

this word and its various applications, and its inclusion or exclusion regarding all religious rulings (both mandatory and recommended) is another question that has not been previously answered, and this research aims to address it. In other words, this study seeks to recognize the scope of the negation of this concept in jurisprudential propositions by examining its literal and linguistic meaning, and by using its applications, and to answer the question of whether the scope of the negation of this concept includes all jurisprudential propositions or is limited to a specific area of jurisprudence.

After careful consideration of the literal meaning of the word "Junah" as expressed by linguists, and due to its frequent use in the sense of sin, it has lost its original meaning. Contemplating its Quranic usage and the opinions of interpreters and Imami jurists, the negation of "Junah" indicates permission in a general sense. In other words, the negation of "Junah" is equivalent to the negation of prohibition in voluntary human actions, which is consistent with the rulings of obligation, recommendation, dislike, and permission, and understanding its ruling requires evidence beyond the negation of "Junah".

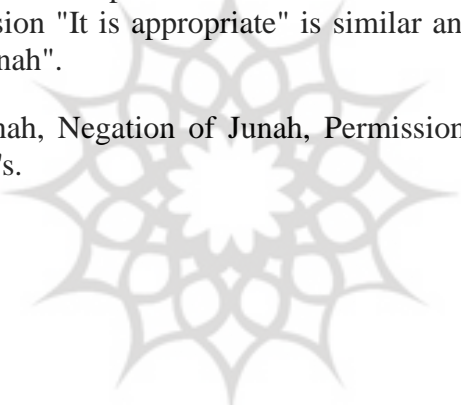
The report of this research can be seen as an opening to new approaches regarding concepts such as the negation of "Junah", the subsequent command, "It is not appropriate", "Curse", "Woe", and so on, and from this perspective, it leads to a more systematic inference of jurisprudence from the sources of Sharia.

Conclusion

The following results were obtained in this research: A- The negation of "Junah" in the Quran and Hadith is limited to the sphere of voluntary human behavior and is only used in the realm of religious rulings, while the negation of "Ba's" is used both in the sphere of voluntary and involuntary behavior, and its application in legislation is not limited to religious rulings but is also used in the realm of customary rulings. B- The emergence of this interpretation conveys permission and allowance in a general sense, encompassing obligation, recommendation, dislike, and permission, and beyond this concept, there is no implicit indication; however, it is possible to use other parts of the Quran and Sunnah to imply the negation of "Junah" and derive a different meaning from it. The lack of application of this

interpretation in the realm of customary rulings has made its implications straightforward, and this, in addition to the possibility of using evidence in its multiple applications, has led to a lack of discussion about its implications in jurisprudential studies. C- The evidence of affirming the negation of "Junah" can be supported by the statements of linguists and through the analogy of its meaning in customary usage, this basis can be strengthened in expressing it. D- The valid applications of the negation of "Ba's" and its scope in inference operations are much more extensive than the applications of the negation of "Junah", and this necessitates the inclusion and exploration of the conceptual negation of "Junah" in the negation of "Ba's". The narrational expression "It is not appropriate" is a similar expression to the affirmation of "Junah", which may be adopted from the meaning of some expressions that include the negation of "Junah", and the expression "It is appropriate" is similar and equivalent to the negation of "Junah".

Keywords: Junah, Negation of Junah, Permission, It is appropriate, Negation of Ba's.

پښتونستان د علومو انساني و مطالعاتو فرېښکې
پرتال جامع علوم انساني

واکاوی مفهوم‌شناسی نفی «جُنَاح» در قرآن و حدیث

عبدالجبار زرگوش نسب * | دانشیار دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه ایلام، ایلام، ایران

علی حسینی فر | مدرس مدعو دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران

چکیده

نفی «جُنَاح» تعبیری است که در برخی از خطابات شرعی برای بیان جواز استفاده شده است. اگر چه در غالب مطالعات و بررسی‌های فقهی، با اتکا به قرائن به تبیین مفاد این تعبیر پرداخته شده، اما تعلق این تعبیر به برخی واجبات، موجب پیدایش پندار بدوی اختصاص آن به بیان وجوب شده است. دامنه کاربرد این تعبیر در آیات و روایات، شیوه‌ی تعامل اجتهادی فقهای امامیه با این تعبیر، واکاوی مفهومی این ماده‌ی لغوی و شناخت مفاد آن در خطابات شرعی، مسائلی است که در این پژوهش بررسی و پردازش شده است. به نظر می‌رسد بیان شارع در قالب‌های نفی «جُنَاح»، نفی «بأس» و امر عقیب‌حظر، با تفاوت در گستره کاربردی این تعابیر، شباهت‌هایی به هم‌دیگر دارند و جملگی آن‌ها در بیان اباحه و جواز تکلیفی و عدم افاده امری و رای آن با هم مشترک‌اند. این پژوهش به شیوه توصیفی - تحلیلی به معناشناسی نفی «جُنَاح» و کاربردی آن در قرآن کریم، سنت و فقه پرداخته است و مسائلی را در این باره مورد تحلیل قرار داده است و در صدد پاسخ به سؤال‌های ذیل است: نفی جُنَاح در قرآن و حدیث بر چه دلالت دارد؟ مفاد و کاربردی آن در خطابات شرعی چیست؟ و چه تفاوت‌هایی با تعابیر هم‌سو دارد؟

کلیدواژه‌ها: جُنَاح، نفی جُنَاح، اباحه، ینبغی، نفی بأس.

۱. مقدمه

ظواهر الفاظ به کار رفته در کتاب و سنت، مهم‌ترین دستاویز فقیه، برای استنباط احکام شرعی از این دو منبع مهم فقه است و تداول کبرای کلی حجیت ظواهر در تحصیل گزاره‌های شرعی، منوط به تنقیح صغریات آن است. این کار ویژه اصولی در بخش مباحث لفظیه دانش اصول فقه انجام می‌گیرد و قالب‌های لفظی همچون هیأت امر، هیأت نهی، مفاهیم، اطلاق، عموم و ... برای به دست آوردن صغریات حجیت ظواهر، در آن بخش از مباحث اصول فقه، تحلیل و بررسی می‌شود. به تعبیر دیگر، تلاش دانشمند اصولی در مباحث الفاظ دانش اصول فقه، ناظر به یافتن رویکردی معتبر و قابل اعتماد برای فهم معانی از الفاظ است؛ فرآیند استظهار که اصولی در بخش الفاظ اصول فقه در پی دست‌یابی به آن است، گاهی سریع و ساده انجام می‌شود و چندان پیچیدگی و غموضی در آن نیست و دانشمند اصولی در مسیر دست‌یابی به آن، با برداشت‌ها و احتمالات مختلف ذهنی مواجه نمی‌شود - چنان‌چه در برداشت معنا از نصوص چنین است - و گاهی لازم است اصولی در طریق برداشت معنا از کلام شارع، تدقیق و تأنی بیشتری به خرج دهد و مسیری نه چندان هموار، بلکه توأم با احتمالات متفاوت درباره معنای لفظ را طی کند چنان‌چه در برداشت معنا از ظواهر چنین است که غالب در فهم معانی از الفاظ نیز همین است. توجه به این نکته لازم است که، در واقع، آنچه علم اصول فقه در مباحث لفظی عهده‌دار آن است، تنها بررسی ظهوراتی نظیر ظهور ماده و صیغه‌ی امر و نهی، مفاهیم و عموم و اطلاق نیست، بلکه این موارد مصادیقی از کبرای کلی حجیت ظهور است که بررسی و تحلیل آن در مصنفات اصولی رایج و متداول است. مواد و هیأت‌های لفظی دیگری نیز در کتاب و سنت یافت می‌شود که می‌توان با کشف ظهور آن، راه اجتهاد را هموارتر نمود و در پرتو کشف آن، به تنسيق بیشتر گزاره‌های فقهی پرداخت.

از جمله مواد لفظی که در تعابیر قرآنی و روایی به کار رفته است، ماده لغوی «جُنَاح» و تعبیراتی است که این ماده لغوی مشتمل بر آن است؛ در این پژوهش، با فرض و پذیرش قاعده‌مندی استظهار، کشف ظهور این ماده لغوی، هدف قرار داده شده است و سعی بر آن

واکاوی مفهوم‌شناسی نفی «جُنَاح» در قرآن و حدیث؛ زرگوش نسب و حسینی فر | ۲۵۱

است که با واکاوی اقوال اهل لغت درباره موضوع^۱له و مستعمل^۲فیه این واژه، کاربردهای قرآنی آن و سخن مفسران پیرامون استعمال واژه «جُنَاح» در آیات قرآن، بررسی پاره‌ای از کاربردهای روایی واژه «جُنَاح» و اقوال فقهای امامیه در ذیل آن، به کشف ظهور بدوی این ماده لغوی پرداخته شود و مفاد نفی آن بررسی گردد. از روی دیگر، تبیین گستره‌ی دلالت و ظهور این واژه و کاربردهای مختلف آن و شمول یا عدم شمول آن نسبت به جمله احکام شرعی (اعم از تکلیفی و وضعی) از دیگر سؤالاتی است که پیش‌تر پاسخی بدان داده نشده است و این پژوهش در صدد پاسخ‌گویی به آن است. به بیانی دیگر، این تحقیق در پی آن است که با واکاوی معنای وضعی «جُنَاح» و تأنی در کاربردهای قرآنی آن، گستره دلالت نفی آن را در احکام فقهی بازشناسی نماید و به این پرسش پاسخ گوید که آیا دامنه دلالت نفی این مفهوم همه فروع فقهی را دربرمی‌گیرد یا منحصر به حوزه خاصی از احکام فقهی است؟

فهم دقیق دامنه کاربردی واژه «جُنَاح» در منابع روایی و آیات و وسعت دائرة آن در مقام استنباط احکام فقهی، ضرورت واکاوی و ارزیابی مفهوم آن را می‌نمایاند. سعی بر آن بوده است که به شیوه توصیفی-تحلیلی، با غبارروبی از معنای لغوی واژه «جُنَاح»، تدبر در کاربردهای قرآنی آن و ملاحظه قرائن و مناشئ ظهور، به متفاهم عرفی تعبیر نفی «جُنَاح» در عصر تشریح دست یافته شود.

۱-۱. روش پژوهش پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی به معناشناسی نفی «جُنَاح» و کاربردهای آن در قرآن کریم، سنت و فقه پرداخته است و مسائلی را در این باره مورد تحلیل قرار داده است

۱-۲. پیشینه پژوهش

اگرچه مفسران و فقهای امامیه ذیل آیاتی از قرآن که تعبیر نفی «جُنَاح» در آن به کار رفته است، کلماتی درباره مفاد این تعبیر بیان داشته‌اند، اما پژوهشی مستقل که به احصای کاربردهای آن و تبیین دقیق مفاد این مفهوم پرداخته باشد، در میان نیست. با بررسی در

پژوهش‌های اهل تسنن مقاله‌ای با عنوان «مدلول نفی الجناح و الحرج و الإثم فی خطاب الشارع» نوشته «عبدالله بن سعید الیوسف» به دست آمده است. این مقاله در نشریه «الحکمه»، شماره پنجم، ۱۴۱۵ق، صص ۱۳۹-۱۸۰) منتشر شده است. در این مقاله، پژوهش‌گر با ابتدا بر اصول و قواعد فقه عامه، به تبیین استعمالات قرآنی این واژه و کاربردهای آن در منابع روایی اهل سنت پرداخته‌اند. بررسی پژوهش ایشان نشان می‌دهد، بیش از آن که ماهیت لغوی و مفهومی «جناح» را در نظر داشته باشند، در شناخت این مفهوم، متکی بر قرائن بوده‌اند و فارغ از بررسی مفاد این واژه از نظر اهل لغت، تفسیر و فقه، به بررسی کاربردهای قرآنی و روایی آن روی آورده‌اند. از این رو، لازم است با غضّ نظر از قرائن، به بررسی مفاد نفی «جناح» پرداخته شود و با تأنی در استعمالات آن در کتاب و سنت، غایت دلالت و گستره کاربرد آن معین گردد. همچنین، ظهور این واژه و کاربردهای مختلف آن و شمول یا عدم شمول آن نسبت به جمله‌ی احکام شرعی (اعم از تکلیفی و وضعی) از دیگر سؤالاتی است که پیش‌تر پاسخی بدان داده نشده است و این پژوهش در صدد پاسخ‌گویی به آن است. به بیانی دیگر، این تحقیق در پی آن است که با واکاوی معنای وضعی «جناح» و تأنی در کاربردهای قرآنی آن، گستره دلالت نفی آن را در احکام فقهی بازشناسی نماید و به این پرسش پاسخ گوید که آیا دامنه دلالت نفی این مفهوم همه فروع فقهی را در بر می‌گیرد یا منحصر به حوزه خاصی از احکام فقهی است؟

۲. مفهوم‌شناسی واژه «جناح»

«جناح» اسم ثلاثی مجردی بر وزن «فعل» است که از ماده «جَنَحَ - يَجْنَحُ» مشتق گشته است. مصدر این ماده لغوی «جُنُوح» است که معنای آن را میل، تمایل، کشش و گرایش بیان نموده‌اند (ر.ک؛ جوهری، ۱۳۷۶ق: ۱، ۳۶۰؛ آذرنوش، ۱۳۸۴ش: ۹۶). در بیان معنای «جناح» از سوی اهل لغت، کلمات مختلفی صادر شده است. ابن‌درید «جَنَح» را «مَال» معنا نموده است و «جناح» را میل به گناه شناسانده است (ر.ک؛ ابن‌درید، ۱۹۸۸م: ۴۴۲، ۱). آذرنوش، ضمن اشاره به معنای میل، در این ماده لغوی، این واژه را به معنای گناه، جرم و

واکاوی مفهوم‌شناسی نفی «جُنَاح» در قرآن و حدیث؛ زرگوش نسب و حسینی فر | ۲۵۳

جنایت دانسته است (ر.ک؛ اُزهری، ۱۴۲۱ق: ۴، ۹۴-۹۵). جوهری نیز، «جَنَح» را به معنای «مَال» و «جُنُوح» را به معنای گناه تلقی کرده است (جوهری، ۱۳۷۴ق: ۱، ۳۶۰). همچنین، راغب اصفهانی، ضمن اشاره به معنای میل در اصل این واژه، نوشته است: «سَمَى الْإِثْمَ الْمَائِلَ بِالْإِنْسَانَ عَنِ الْحَقِّ جُنَاحًا، ثُمَّ سَمَى كُلَّ إِثْمٍ جُنَاحًا؛ گناهی که آدمی را از حق متمایل کند جُنَاح نامیده شده است و سپس هر گناهی جُنَاح خوانده شده است» (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۲۰۷). حمیری نیز، در بیانی مشابه، بیان نموده است: «الْجُنَاحُ الْإِثْمُ، لِمِيلِهِ عَنِ طَرِيقِ الْحَقِّ؛ جُنَاح همان گناه است، زیرا گناه [آدمی را] از حق منحرف می‌سازد» (حمیری، ۱۴۲۰ق: ۲، ۱۱۸۵). ابن‌أثیر درباره‌ی این واژه نوشته است: «الْجُنَاحُ الْإِثْمُ وَ قَدْ تَكَرَّرَ ذِكْرُ الْجُنَاحِ فِي الْحَدِيثِ، وَ أَيْنَ وَرَدَ فَمَعْنَاهُ الْإِثْمُ وَ الْمِيلُ؛ جُنَاح به معنای گناه است، این کلمه در روایات فراوانی ذکر شده است و هر جا که در سنت آمده است به معنای گناه و میل می‌باشد» (ابن‌أثیر، ۱۳۶۷ق: ۱، ۳۰۵). بیان معنای میل و گرایش در تفسیر لغوی «جُنَاح» در کلمات برخی دیگر از اهل لغت نیز آمده است (ابن‌سیده، ۱۴۲۱ق: ۳، ۸۷؛ زمخشری، ۱۹۷۹م: ۱۰۲؛ ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق: ۲، ۴۲۸؛ فیومی، ۱۴۱۴ق: ۱۱۱؛ فیروزآبادی، ۱۴۱۵ق: ۱، ۲۹۹؛ طریحی، ۱۳۷۵ق: ۲، ۳۴۶؛ مدنی، ۱۳۸۴ش: ۴، ۲۹۴؛ مرتضی‌زبیدی، ۱۴۱۴ق: ۴، ۲۹). ابن‌منظور نیز به معنای جُرْم، جنایت و گناه درباره‌ی «جُنَاح» اشاره کرده است (ر.ک؛ ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق: ۲، ۴۳۰). افزون بر ایشان، لغت‌دانانی دیگر معنای گناه را در تبیین مفهوم «جُنَاح» بیان نموده‌اند (ر.ک؛ فیومی، ۱۴۱۴ق: ۱۱۱؛ فیروزآبادی، ۱۴۱۵ق: ۱، ۳۰۰؛ طریحی، ۱۳۷۵ق: ۲، ۳۴۶؛ مدنی، ۱۳۸۴ش: ۴، ۲۹۴؛ مرتضی‌زبیدی، ۱۴۱۴ق: ۴، ۳۱). اُزهری و ابن‌منظور معنای «لَا تَضْيِيقُ» را در تبیین معنای «لَا جُنَاحَ» بیان نموده‌اند که شاید بتوان آن را اشاره‌ای به عقاب - که مدلول التزامی گناه است - قلمداد کرد (ر.ک؛ اُزهری، ۱۴۲۱ق: ۴، ۹۵؛ ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق: ۲، ۴۳۰). برخی از علمای فقه القرآن نیز به معنای «ضیق» در مفهوم «جُنَاح» اشاره نموده‌اند (ر.ک؛ کاظمی، ۱۳۶۵ق: ۱، ۲۸۲). همچنین، برخی از معاصران «جُنَاح» را به معنای گناه و جُنْحِه دانسته‌اند و جُنْحِه را بزه معنا نموده‌اند که از نظر حقوقی خفیف‌تر از جنایت است و شدیدتر از مخالفت (آذرنوش، ۱۳۸۴ش:

۹۶). مصطفوی اصل این ماده لغوی را میل و رغبت دانسته است که خصوصیات معنای آن، به اختلاف موارد، متفاوت می‌گردد (ر.ک؛ مصطفوی، ۱۴۳۰ق: ۲، ۱۳۷). وی، ضمن ذکر آیاتی که مشتمل بر نفی «جُنَاح» است، نفی «جُنَاح» از برخی رفتارهای اختیاری آدمی را به معنای آن دانسته است که ارتکاب این امور تمایل از راه حق و روی گردانی از مسیر دین شمرده نمی‌شود (همان: ۱۴۰). ایشان، در تبیین فرق میان «میل»، «جُنُوح» و «رغبه»، نوشته است: «الرغبهُ عبارةٌ عن الميلِ معِ العَلاقةِ الباطنیةِ و المحبَّةِ و الجنوحِ هو الميلُ معِ العملِ و الميلِ مطلقاً؛ رغبت عبارت است از تمایل همراه علاقه و محبت قلبی و جنوح میل همراه عمل است و میل مطلق است» (همان).

با تأمل در این کلمات، می‌توان گفت که «جُنَاح» عبارت است از تمایل و انحراف از مسیر حق در مقام عمل. این قید که مأخوذ از وجه افتراق «جُنُوح»، «میل» و «رغبه» در بیان مصطفوی است، اختصاص این واژه را به حوزه‌ی تشریح - که متکفل بیان حکم رفتارهای اختیاری آدمی است - نشان می‌دهد. به گونه‌ای که سخت‌گیری و مؤاخذه بر آن روا باشد. شاهد لغوی بر روایی سخت‌گیری و مؤاخذه بر «جُنَاح» ذکر «تضییق» در تبیین معنای آن از سوی ازهری و این منظور است. با توجه به وجود عنصر میل و اراده در معنای لغوی «جُنَاح»، این معنا (انحراف ارادی و اختیاری از مسیر حق) همان معنایی است که در ادبیات فقهی، ارتکاب حرام و عصیان خوانده می‌شود.

۳. کاربری‌های واژه «جُنَاح» در قرآن و حدیث

واژه «جُنَاح» بیست و پنج بار در قرآن کریم ذکر شده است. آیاتی از قرآن که واژه‌ی «جُنَاح» در آن استعمال شده عبارت‌اند از: (بقره: ۱۵۸، ۱۹۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۳، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۴۰ و ۲۸۲؛ نساء: ۲۳، ۲۴، ۱۰۱، ۱۰۲ و ۱۲۸؛ مائده: ۹۳؛ نور، ۲۹، ۵۸، ۶۰ و ۶۱؛ احزاب: ۵، ۵۱ و ۵۵ و ممتحنه: ۱۰). در همه این موارد بیست و پنج‌گانه «جُنَاح» نفی شده است و تعبیری مشتمل بر اثبات آن در قرآن نیامده است. شانزده مورد از این استعمالات قرآنی، واژه‌ی «جُنَاح» مدخول اسم «لای نفی جنس» است و پس از آن حرف جر «علی» و مجرور آن قرار گرفته است. لا جُنَاحَ عَلَیْکُمْ و تعبیراتی مشابه، با اختلاف در

واکاوی مفهوم‌شناسی نفی «جُنَاح» در قرآن و حدیث؛ زرگوش نسب و حسینی فر | ۲۵۵

مجرور «علی»، مانند بقره، ۱۵۸. در هشت مورد دیگر، کلمه‌ی «جُنَاح» مدخول «لیس» ناقصه است و پس از آن حرف جر «علی» و مجرور آن قرار گرفته، لیس علیکم جُنَاحٌ و تعبیراتی مشابه، با اختلاف در مجرور «علی»، مانند (بقره: ۱۹۸). در یک مورد نیز، این واژه، اسم «لای شبیه به لیس» است «لا علیهم جُنَاحٌ» (نور: ۵۸). از سویی، همه استعمالات این کلمه در کتاب، در حوزه تشریح و منحصر به احکام تکلیفی است و در هیچ موردی در بیان احکام وضعی به کار نرفته است و از سویی دیگر، در غالب کاربردهای متعدد قرآنی این واژه، به نفی «جُنَاح» از امر مباح پرداخته شده است نمونه این آیات، آیه «إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتَبُوهَا؛ مگر این که داد و ستد نقدی باشد که بین خود، دست به دست می‌کنید. در این صورت، گناهی بر شما نیست که آن را ننویسید» (بقره: ۲۸۲) و آیه «لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ؛ [ولی] گناهی بر شما نیست که وارد خانه‌های غیر مسکونی بشوید که در آن متاعی متعلق به شما وجود دارد» (نور: ۲۹) است. و تنها در دو مورد، کاربرد آن، درباره نفی «جُنَاح» از امر واجب است. این دو آیه عبارت‌اند از: الف. نفی «جُنَاح» از سعی بین صفا و مروه در حج: «إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا؛ صفا و مروه از شعائر [و نشانه‌های] خداست! بنابراین، کسانی که حج خانه خدا و یا عمره انجام می‌دهند، مانعی نیست که بر آن دو طواف کنند؛ [و سعی صفا و مروه انجام دهند. و هرگز اعمال بی‌رویه‌ی مشرکان، که بت‌هایی بر این دو کوه نصب کرده بودند، از موقعیت این دو مکان مقدس نمی‌کاهد!]]» (بقره: ۱۵۸)؛ ب. نفی «جُنَاح» از شکسته خواندن نماز در سفر: «وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا؛ هنگامی که سفر می‌کنید، گناهی بر شما نیست که نماز را کوتاه کنید اگر از فتنه [و خطر] کافران بترسید» (نساء: ۱۰۱).

بیشتر کاربردهای این واژه در منابع روایی، ناظر به استعمالات قرآنی آن است و در تشریح و تبیین کاربردهای این کلمه در قرآن آمده است. در روایتی که شیخ صدوق از «زراره بن أعین» و «محمد بن مسلم» نقل نموده است، امام باقر (علیه السلام) به تشریح عدم

تعارض مفاد نفی «جُنَاح» و وجوب مدخول آن پرداخته‌اند: «از زراره و محمد بن مسلم روایت شده است که گفته‌اند از امام باقر (علیه السلام) درباره کیفیت و کمیت نماز در سفر سؤال کردیم؛ امام (علیه السلام) فرمودند: خداوند (عزوجل) می‌فرماید: هنگامی که سفر می‌کنید، گناهی بر شما نیست که نماز را کوتاه کنید (نساء: ۱۱)، بنابراین شکستن نماز در سفر واجب است، چنان‌که تمام خواندن نماز در حَضْر لازم است. به امام (علیه السلام) گفتیم: خداوند (عزوجل) فرموده است که در قصر نماز در سفر گناهی بر شما نیست و نفرموده‌اند که نماز را در سفر شکسته بخوانید، بنابراین چگونه شکسته خواندن نماز در سفر، مانند تمام خواندن آن در حَضْر، واجب است؟! سپس امام (علیه السلام) فرمودند: آیا چنین نیست که خداوند (عزوجل) درباره [سعی میان] صفا و مروه فرموده‌اند: کسانی که حج خانه خدا و یا عمره انجام می‌دهند، مانعی نیست که بر آن دو طواف کنند (بقره: ۱۵۸)؛ آیا شما نمی‌دانید که سعی میان صفا و مروه از واجبات حج است که خداوند (عزوجل) آن را در قرآن ذکر نموده است و پیامبر الهی به انجام این فریضه پایبند بوده است؟! شکستن نماز در سفر نیز چنین است که هم پیامبر الهی به آن ملتزم بوده، هم خداوند (عزوجل) در کتاب خویش آن را ذکر نموده است» (ابن بابویه، ۱۴۱۳ق: ۱، ۴۳۴). از سؤال زراره و محمد بن مسلم روشن می‌شود که متفاهم عرفی از این واژه در عصر تشریح، نیز همین معنای نفی حظر و منع از مدخول این کلمه بوده، ایشان همین معنا را از آن استظهار نموده‌اند و امام (علیه السلام) برای تفهیم وجوب مدخول نفی «جُنَاح»، در این مورد، به قرائنی خارج از خطاب متمسک گشته‌اند.

همچنین، با دقت در استدلال باقرالعلوم (علیه السلام) روشن می‌شود که گاهی ظاهر معنای کلام و قرائن مقالیه و حالیه برای کشف ظهور آن کافی نیست، بلکه برای نیل به این مهم، بایستی به پیوست‌هایی از سیره و سنت رسول گرامی اسلام (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ) و اهل بیت (علیهم السلام) متمسک شد.

همچنین، در روایاتی - که شمار آن محدود و قابل احصاء است - این واژه در تعابیر روایی مستقلی که ناظر بر کاربردهای قرآنی این ماده لغوی نیست به کار رفته است. برای

نمونه، کلینی در کافی چنین آورده است: «أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَعْدِ الْأَشْعَرِيِّ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ أَحْلَفَهُ السُّلْطَانُ بِالطَّلَاقِ وَغَيْرِ ذَلِكَ، فَحَلَفَ؟ قَالَ: لَا جُنَاحَ عَلَيْهِ. وَ سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ يَخَافُ عَلَى مَالِهِ مِنَ السُّلْطَانِ، فَيَحْلِفُ لِيُنْجُو بِهِ مِنْهُ؟ قَالَ: لَا جُنَاحَ عَلَيْهِ؛ ...» (کلینی، ۱۴۲۹ق، ۱۴: ۷۲۲). شاید، در نگاه بدوی چنین به نظر برسد که در این روایت، نفی «جُنَاح» در پاسخ سؤال سائل از حکم وضعی طلاق بیان شده است، اما دقت در بخش دوم روایت - که در آن سائل، به روشنی از حکم تکلیفی قسم خوردن سؤال کرده است - این توهم را می‌زداید. بنابراین، پاسخ امام (علیه‌السلام) در دو بخش این روایت را بایستی نفی تحریم از چنین طلاق و چنین سوگندی تلقی کرد و درباره‌ی حکم وضعی طلاق و سوگند، این روایت واجد بیانی نیست.

أشعری نیز در نوادر خویش چنین آورده است: «وَسَأَلْتُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنِ الرَّجُلِ تَكُونُ لَهُ الْجَارِيَةُ وَلَدٌ زَنَى عَلَيْهِ جُنَاحٌ أَنْ يَطَّأَهَا قَالَ لَا وَإِنْ تَنَزَّ عَنْ ذَلِكَ كَانَ أَحَبَّ إِلَيَّ» (أشعری قمی، ۱۴۰۸: ۱۳۵). پرواضح است که راوی در این روایت، از حکم تکلیفی آمیزش با چنین کنیزی سؤال نموده است. همچنین، در روایت دیگری امام (علیه‌السلام)، به نفی «جُنَاح» از عدم قضای روزه مندوب پرداخته‌اند (ر.ک؛ کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۷: ۵۵۳).

در متون فقهی بحث چندانی پیرامون این ماده لغوی و تعبیرات مشتمل بر آن صورت نگرفته است و گویا ظهور آن در جواز - اعم از وجوب، استحباب، کراهت و ایباح - روشن و بدیهی قلمداد شده است. علامه طباطبائی درباره‌ی مفاد نفی «جُنَاح»، ذیل آیه قصر نماز مسافر، می‌نویسد: «نفی "جُنَاح"، به تنهایی ظاهر در جواز است و ورود آن در کلامی که سیاق آن افاده‌ی وجوب می‌کند، منافاتی با این ظهور ندارد؛ زیرا در مقام تشریح، صرف پرده برداشتن از جعل و اعتبار حکم کافی است و نیازی به برشمردن جملگی جهات و خصوصیات حکم نیست، همان‌گونه که در آیه «وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ» (بقره، ۱۸۴) چنین است» (طباطبائی، ۱۴۱۷ق: ۵، ۶۱). به بیانی روشن‌تر، ایشان آیه مزبور را در مقام بیان اصل مشروعیت قصر نماز در سفر دانسته‌اند، بدون آن‌که اراده‌ای برای تعرض به الزامی بودن این قصر در میان باشد. فخر رازی نیز در سخنی مشابه، درباره‌ی مفاد نفی «جُنَاح» می‌گوید: «تعبیر «لَا جُنَاحَ عَلَيْهِ» در کلام خدای تعالی معنایی جز زدودن گناه از فاعل ندارد و این معنا میان

واجب و غیر آن (مندوب، مکروه و مباح) مشترک است؛ بنابراین این تعبیر هیچ دلالتی بر نفی وجوب ندارد» (فخر رازی، ۱۴۲۰ق، ۴: ۱۳۸). آلوسی نیز نفی «جُنَاح» را دال بر جواز دانسته، معنای متبادر از آن را عدم لزوم تلقی کرده است (ر.ک؛ آلوسی، ۱۴۱۵ق، ۱: ۴۲۴). در کتب فقه القرآن نیز، نفی «جُنَاح» به معنای نفی «إثم» قلمداد شده، با وجوب قابل اجتماع دانسته شده است (ر.ک؛ فاضل سیوری، ۱۴۱۹ق، ۱، ۱۸۲؛ اردبیلی، بی‌تا: ۱۲۱؛ کاظمی، ۱۳۶۵ش: ۲، ۲۳۳؛ استرآبادی، ۱۳۹۴ق: ۲۶۶). علامه مجلسی نفی «جُنَاح» را مفید مطلق جواز تلقی کرده، آن را با وجوب قابل جمع دانسته است (ر.ک؛ مجلسی، ۱۴۱۰ق: ۸۶، ۵ و ۵۲). صاحب جواهر نیز، در بررسی‌های فقهی خویش، نفی «جُنَاح» را مفید جواز و تریخیص دانسته است (ر.ک؛ نجفی، ۱۴۰۴ق، ۳۶: ۴۱۲). برخی نیز نفی «جُنَاح» را ظاهر در استحباب دانسته‌اند که شاید این استظهار، از باب تعیین یکی از مصادیق إباحه به معنای اعم باشد و جز این نمی‌توان محملی برای صحت این ادعا یافت (ر.ک؛ وجدانی فخر، ۱۴۲۶ق: ۱۲، ۱۲۲).

۴. مفاد نفی «جُنَاح» در خطابات شرعی

برای دست‌یابی به مفاد این تعبیر در خطابات شرعی، به تحلیل و بررسی دو آیه ۱۵۸ سوره بقره و ۱۰۱ سوره نساء که در آن مدخول نفی «جُنَاح» امری واجب است و بیش‌ترین حجم مناقشات درباره این تعبیر در تفاسیر و کتب فقهی، ذیل این دو آیه واقع شده است، می‌پردازیم:

۴-۱. «إِنَّ الصِّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ؛ صفا و مروه از شعائر [و نشانه‌های] خداست! بنا براین، کسانی که حج خانه خدا و یا عمره انجام می‌دهند، مانعی نیست که بر آن دو طواف کنند؛ [و سعی صفا و مروه انجام دهند. و هرگز اعمال بی‌رویه‌ی مشرکان، که بت‌هایی بر این دو کوه نصب کرده بودند، از موقعیت این دو مکان مقدس نمی‌کاهد!] و کسی که فرمان خدا را در انجام کارهای نیک اطاعت کند، خداوند [در برابر عمل او] شکرگزار، و [از افعال وی] آگاه است (بقره: ۱۵۸). از آن‌جا که ظاهر بدوی عبارت «لَا جُنَاحَ عَلَيْهِ» جواز

سعی میان دو کوه صفا و مروه از سوی گزارنده‌ی حج و عمره است، پندار بدوی عدم وجوب این عمل در حج به ذهن می‌رسد، هر چند که با مراجعه‌ی به ادله‌ی دیگر این پندار از بین می‌رود. در روایتی که کلینی به سند خویش از امام صادق (علیه‌السلام) نقل نموده است، این آیه از آن رو نازل شده است که مسلمانان می‌پنداشتند سعی بین صفا و مروه از اعمال مشرکان است و انجام آن در شریعت اسلامی جایز نیست. «وَإِنَّ الْمُسْلِمِينَ كَانُوا يَظُنُّونَ أَنَّ السَّعْيَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ شَيْءٌ صَنَعَهُ الْمُشْرِكُونَ، فَانزَلَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ: إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا» (کلینی، ۱۴۲۹ق، ۸: ۱۶۲). عیاشی نیز در روایتی که در تفسیر خویش نقل کرده است، شأن نزول آیه را کراهت برخی از اهل ایمان درباره‌ی سعی میان دو کوه صفا و مروه که آکنده از بت‌های مشرکان بود دانسته است (ر.ک؛ عیاشی، ۱۳۸۰ق: ۱، ۷۰؛ حرّ عاملی، ۱۴۰۹ق، ۱۳: ۵۰۴). طبرسی نیز در مجمع‌البیان به همین معنا اشاره نموده است (ر.ک؛ طبرسی، ۱۳۷۲ق، ۱: ۴۴۰). بنابراین، این آیه در رفع توهم خطر این عمل در شریعت اسلامی نازل شده است و صرفاً اصل تشریح آن را اثبات می‌نماید، نه خصوصیات آن را. فقهای امامیه نیز با اشاره به این روایات، آیه را در مقام رفع توهم خطر دانسته‌اند (ر.ک؛ حلی، ۱۴۱۲ق: ۱۰، ۴۱۶؛ بحرانی، ۱۴۰۵ق، ۱۶: ۲۷۶). علامه طباطبائی، در تفسیر این آیه می‌نویسد: «این آیه برای بیان اصل تشریح سعی میان دو کوه صفا و مروه است و ندب از آن استفاده نمی‌شود. اگر مراد خداوند در این آیه مندوب بودن سعی [و عدم الزام و وجوب] می‌بود، بایستی به مدح سعی می‌پرداخت، نه آن که به نفی ذم از آن پردازد (ر.ک؛ طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ۱: ۳۸۶). برخی پژوهشگران نیز، در بیانی مشابه، همین معنا را درباره‌ی این آیه و مفاد نفی «جُنَاح» مندرج در آن بیان نموده‌اند (ر.ک؛ میانجی، ۱۴۰۰ق: ۲۶۶). بنابراین، این آیه در مقام دفع توهم خطر و منع شرعی سعی است که به دلیل وجود بت‌ها در میانه‌ی دو کوه صفا و مروه، در اذهان مسلمانان مرتکز بوده است و هیچ داعیه‌ای برای تبیین خصوصیات شرعی سعی (اعمّ از الزام و ...) در آن نیست. در روایتی منقول از امام صادق (علیه‌السلام) - که در مقام تبیین شأن نزول این آیه است - همین معنا تأیید شده است: «از امام صادق (علیه‌السلام)

درباره سعی میان صفا و مروه سؤال شد که آیا از واجبات است یا از مستحبات؟ امام (علیه‌السلام) فرمودند: از فرائض و واجبات است. [سپس راوی گفت] مگر نه این است که خداوند فرموده است: گناهی بر شما نیست که میان صفا و مروه سعی کنید؟! امام (علیه‌السلام) فرمودند: این آیه مربوط به عمره القضاء است که رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) بر مشرکان شرط نمودند که [در روزهایی که ایشان و سائر مسلمانان به انجام عمره اشتغال دارند] بت‌هایشان را از دو کوه صفا و مروه بردارند. مردی [از مسلمانان] در آن روزها به امر دیگری اشتغال یافت [و از انجام عمره غافل گردید] تا آن که [با پایان یافتن عمره پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و مسلمانان] بت‌ها باز گردانده شد. سپس خداوند این آیه را فرو فرستاد که انجام سعی میان دو کوه صفا و مروه، با وجود بت‌ها در سعی، ممنوع نیست (ر.ک؛ طوسی، تهذیب، ۱۴۰۷ق، ۵: ۱۴۹). *عُمْرَةُ الْقَضَاءِ* یا *عُمْرَةُ الْقَضِيَّةِ* و یا *عُمْرَةُ الْقِصَاصِ*، عمره‌ای است که رسول گرامی اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و مسلمانان در ذی‌القعدة سال هفتم هجری انجام دادند. نام‌گذاری آن به عمره القضاء به این جهت بود که مسلمانان در ذی‌القعدة سال قبل قصد برگزاری عمره داشتند؛ اما مشرکان مکه مانع انجام آن شدند و بر اساس پیمانی که به صلح حدیبیه معروف شد، مسلمانان اجازه یافتند یک سال پس از صلح، حج عمره را انجام دهند. (ر.ک؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴ش، ۲۲: ۱۰۷).

۴-۲. «وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا؛ هنگامی که سفر می‌کنید، گناهی بر شما نیست که نماز را کوتاه کنید، اگر از فتنه [و خطر] کافران بترسید؛ زیرا کافران، برای شما دشمن آشکاری هستند (نساء: ۱۰۱). ظاهر بدوی این آیه نیز جواز شکستن نماز در سفر است فقهای امامیه نیز به این استظهار بدوی اشاره نموده‌اند؛ برای نمونه (ر.ک؛ طوسی، خلاف، ۱۴۰۷ق، ۱: ۵۶۸)، هر چند که با مراجعه به دیگر ادله، حکم وجوب قصر نماز در سفر روشن می‌شود. همان‌گونه که پیش‌تر نیز بیان شد، اصحاب ائمه (علیهم‌السلام) نیز، با ملاحظه تعبیر نفی «جُنَاحٌ» در آیه، جواز را از آن استظهار نموده‌اند (ر.ک؛ ابن‌بابویه،

واکاوی مفهوم‌شناسی نفی «جُنَاح» در قرآن و حدیث؛ زرگوش نسب و حسینی فر | ۲۶۱

۱۴۱۳ق، ۱: ۴۳۴). با این وجود، سیدمرتضی بیان نموده است: «این آیه برای بیان تقلیل رکعت‌های نماز در سفر نیست، بلکه تنها برای بیان کوتاه کردن اجزای نماز آمده است؛ دلیل بر این مطلب تعلیق قصر به خوف در این آیه است. هیچ اختلافی در میان نیست که در قصر نماز در سفر خوف مدخلیتی ندارد و خوف تنها در کوتاه کردن اجزای نماز شرط است، زیرا در نماز خوف رخصت در ترک و حذف امور و اجزائی داده شده است که در شرایط امن چنین ترخیصی در میان نیست (ر.ک؛ سیدمرتضی، ۱۴۱۵ق: ۱۶۴) البته، با ملاحظه روایت صحیح منقول از زراره بن أعین و محمد بن مسلم، به نظر می‌رسد که سیدمرتضی - در این سخن که در مقام پاسخ از ایراد مخالفان بیان داشته‌اند - به گونه‌ای با خصم همراه شده است و قصد ایشان صرفاً ارائه پاسخی اقناعی بوده است. به تعبیر دیگر، سیدمرتضی در مقام جواب از این اشکال است که چگونه در مذهب امامیه حکم به وجوب قصر نماز در سفر می‌شود و حال آن‌که از صریح کلام الهی جواز آن استفاده می‌شود؟ استدلال ایشان به این آیه، در موضع دیگر، برای بیان حکم قصر نماز مسافر همین ادعا را تأیید می‌کند (ر.ک؛ سیدمرتضی، ۱۴۱۷ق: ۲۶۱). از ظاهر برخی کلمات علامه حلی چنین استفاده می‌شود که وی - با بهره‌مندی از مفاد این آیه دیدگاه جواز را درباره قصر نماز مسافر برگزیده است که محل تأمل است! أجمع المسلمون كافةً على جواز القصر في السفر في الرباعية، لقوله تعالى "وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ!" (حلی، ۱۴۱۴ق، ۴: ۳۴۹). سیدعبدالحسین لاری در تعلیقه‌ی خویش بر مکاسب شیخ انصاری، این آیه را بیانی برای رفع توهم حذر دانسته است و جمود بر ظاهر آن را خطا شمرده است (لاری، ۱۴۱۸ق، ۲: ۴۶۰). یعنی از آن‌جا که برخی مسلمانان، پندار عدم مشروعیت شکستن نماز در سفر را در اذهان خویش داشته‌اند، در این آیه به دفع توهم مزبور پرداخته شده است و هدف آیه بیان شروط و خصوصیات شکستن نماز در سفر و الزام یا عدم الزام آن نیست. البته، آیت‌الله خویی، آیه را در مقام بیان حکم نماز خوف دانسته‌اند و این چنین به دفع توهم استفاده جواز غیرالزامی قصر نماز مسافر از آن پرداخته‌اند (ر.ک؛ خویی، ۱۴۱۸ق: ۲۰، ۷). با توجه به روایت صحیح منقول از زراره و

محمد بن مسلم و توضیح و تبیینی که امام (علیه السلام) در آن روایت درباره عدم تنافی آیه با لزوم قصر نماز در سفر داشته‌اند، این دیدگاه صحیح به نظر نمی‌رسد و اشتراط خوف در این آیه ناظر به احتمال خوف و خطری است که در غالب سفرهای آن روزگار ثابت بوده است. این تعبیر و تعبیرات دیگر در این باره بیان‌گر آن است که افاده صیرف اباحه از ظاهر نفی «جُنَاح» روشن و بدیهی شمرده شده است و همین امر سبب آن است که مناقشات دامنه‌داری پیرامون آن به چشم نمی‌آید.

حاصل سخن آن که، پس از دقت در معنای لغوی واژه «جُنَاح» که از سوی اهل لغت میل و گرایش بیان شده است و به دلیل فراوانی استعمال در معنای گناه، معنای نخستین خود را از دست داده است (ر.ک؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۲۰۷) و تأمل در کاربردهای قرآنی این کلمه و اقوال و آراء مفسران و فقهای امامیه پیرامون آن، دلالت نفی «جُنَاح» بر اباحه به معنای اعم روشن می‌شود. در مواردی که این تعبیر به امر واجب تعلق گرفته است نیز صرفاً به منظور رفع توهم حظر آن امر به کار رفته است و ورائی جواز و عدم حظر دلالتی بر وجوب در آن نهفته نیست، بلکه این امر را باید با اتکا به ادله دیگر به اثبات رساند.

۵. وجوه افتراق نفی «جُنَاح» و برخی تعابیر هم‌سو

از جمله تعابیرات هم‌سو با نفی «جُنَاح» می‌توان به نفی «بأس»، «ینبغی» و «امر عقیب حظر» اشاره نمود که از سوی مشهور فقها و مفسران ظاهر در اباحه شمرده شده‌اند.

۱-۵. نفی «بأس»: با تانی در کاربردهای نفی «بأس» در کتاب و سنت و مقایسه آن با کاربردهای قرآنی و روایی نفی «جُنَاح»، دو وجه افتراق ذیل، میان این دو تعبیر متصور است:

الف) کاربردهای قرآنی و روایی نفی «جُنَاح» منحصر به حوزه رفتارهای اختیاری آدمی است و تنها در دائره احکام تکلیفی به کار رفته است؛ اما نفی «بأس» هم در حوزه رفتارهای اختیاری و هم در حوزه رفتارهای غیراختیاری به کار رفته است و کاربردهای آن در حوزه تشریح، اختصاص به احکام تکلیفی ندارد، بلکه درباره احکام وضعی نیز استعمال شده

واکاوی مفهوم‌شناسی نفی «جُنَاح» در قرآن و حدیث؛ زرگوش نسب و حسینی فر | ۲۶۳

است. در برخی از متون فقهی امامیه، در مقام پاسخ‌گویی به اشکال مخالفان پیرامون استفاده و جوب قصر نماز در سفر از آیه ۱۰۱ سوره نساء، متعلق نفی «جُنَاح» حکم وضعی قلمداد شده است که با عنایت به روشنی تعلق آن به قصر نماز، به نظر می‌رسد این سخن صحیح نمی‌باشد (ر. ک؛ اشتهاوردی، ۱۴۱۷ق، ۹: ۱۲).

ب) فراوانی، پراکندگی و پیچیدگی کاربرست‌های روایی نفی «بأس» و گستره آن در عملیات استنباط، بسی بیش‌تر از کاربرست‌های نفی «جُنَاح» است و همین امر، لزوم الحاق واکاوی مفهومی نفی «جُنَاح» به نفی «بأس» را می‌نمایاند. شاهد بر این ادعا، تفسیر نفی «جُنَاح» به نفی «بأس» در پاره‌ای از روایات (ر. ک؛ عیاشی، ۱۳۸۰ق: ۲۳۴؛ کلینی، ۱۴۲۹ق: ۱۱، ۲۲۰؛ حر عاملی، ۱۴۰۹ق: ۲۱، ۵۶) و عطف نفی «بأس» بر نفی «جُنَاح» در برخی دیگر از روایات است (ر. ک؛ ابن‌بابویه، ۱۳۸۵ق: ۲، ۵۶۵).

۲-۵. «ینبغی»: تعبیر روایی «لا ینبغی» تعبیری مشابه اثبات «جُنَاح» است که شاید بتوان آن را از مفهوم برخی تعابیر مشتمل بر نفی «جُنَاح» اتخاذ نمود و تعبیر «ینبغی» مشابه و مساوق نفی «جُنَاح» است. شاید نتوان از اقوال اهل لغت مساعد و مؤیدی بر استفاده عدم جواز از «لا ینبغی» اقامه نمود، اما دلالت اثبات «جُنَاح» بر عدم جواز را می‌توان به تأیید اهل لغت رساند و از رهگذر تشابه عرفی معنای این دو تعبیر، به تحکیم این مبنا در استظهار پرداخت.

۳-۵. «امر عقیب حَظَر»: می‌توان گفت غالب تعبیرات قرآنی و روایی مشتمل بر نفی «جُنَاح»، اگر چه عقیب حَظَر صریحی نیست، اما بعد از توهم حَظَر و منعی صادر شده است که از سیاق کلام و سؤال راوی قابل استفاده و برداشت است. در واقع، سائل نسبت به منع شرعی درباره امری که از آن پرسش نموده، متوهم بود است و شارع، با نفی «جُنَاح» از آن امر، به رفع توهم سائل مبادرت ورزیده است. به تعبیر دیگر، دو مبحث امر عقیب حَظَر و نفی «جُنَاح» از جهت وقوع پس از حَظَر و توهم حَظَر با یک‌دیگر مشترک‌اند. البته، این ادعا به آن معنا نیست که این دو مبحث افتراقی با هم ندارند؛ چنان‌که روشن است امر عقیب حَظَر، پس از حَظَر شرعی محقق یا توهم حَظَر شرعی (حَظَر شرعی محتمل) واقع شده است، اما نفی «جُنَاح» همواره پس از توهم حَظَر شرعی و یا به عبارتی حَظَر محتمل

قرار می‌گیرد. از سوی دیگر، در بحث امر عقیب حضر، اصولی، در پی یافتن مدلول صیغه‌ی امر است که آیا ظاهر در وجوب است یا خیر؟ اما، به نظر می‌رسد، درباره‌ی مفاد نفی «جُنَاح»، فارغ از قرائن، وجوب محتمل نیست. احتمال وجوب و قول به آن در باب امر عقیب حضر، ناشی از اخذ به ظهور صیغه‌ی امر در وجوب است که چنین ظهور و احتمالی درباره‌ی نفی بَأْس منتهی است. همچنین، بازگشت حکم متعلق امر واقع شده‌ی پس از حضر به تشریح پیش از حضر، مسبب از ترتب حضر و امر بر آن موضوع و احراز صدور آن از ناحیه‌ی شارع مقدس می‌باشد که چنین سیاقی در باب نفی «جُنَاح» در میان نیست.

غیر از مواردی که در این مجال از پژوهش مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت، تعابیر روایی دیگری نیز ظاهر در جواز و عدم جواز هستند - و می‌توان آن تعابیر را از جمله‌ی تعابیر هم‌سو با نفی «جُنَاح» و اثبات آن تلقی کرد - که به جهت اختصار، از تعرض به آن خودداری می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش نتایج زیر به دست آمده است:

الف. نفی «جُنَاح» در قرآن و حدیث منحصر به حوزه‌ی رفتارهای اختیاری آدمی است و تنها در دایره‌ی احکام تکلیفی به کار رفته است؛ اما نفی «بَأْس» هم در حوزه‌ی رفتارهای اختیاری و هم در حوزه‌ی رفتارهای غیراختیاری به کار رفته و کاربست آن در حوزه‌ی تشریح، اختصاص به احکام تکلیفی ندارد، بلکه درباره‌ی احکام وضعی نیز استعمال شده است.

ب: ظهور بدوی این تعبیر، بیان جواز و إباحه‌ی به معنای اعم است که وجوب، استحباب، کراهت و إباحه را در بر می‌گیرد، و رای این مفهوم، دلالتی در آن نهفته نیست؛ اگر چه ممکن است با اتکا به قرائن و پیوست بخش‌هایی دیگر از کتاب و سنت به خطاب شرعی مشتمل بر نفی «جُنَاح»، مدلول و معنایی دیگر از آن استفاده شود. عدم کاربرد این تعبیر در حوزه‌ی احکام وضعی موجب بساطت مفاد آن گشته است و - افزون بر امکان بهره‌گیری از قرائن در استعمالات متعدد آن - همین امر سبب آن شده است که در مطالعات فقهی چندان درباره‌ی مفاد آن بحثی به میان نیاید.

واکاوی مفهوم‌شناسی نفی «جُنَاح» در قرآن و حدیث؛ زرگوش نسب و حسینی فر | ۲۶۵

ج: دلالت اثبات «جُنَاح» بر عدم جواز را می‌توان به تأیید اهل لغت رساند و از رهگذر تشابه عرفی معنای این تعبیر، به تحکیم این مبنا در استظهار پرداخت.

د: کاربردهای روایی نفی «بأس» و گستره آن در عملیات استنباط، بسی بیش‌تر از کاربردهای نفی «جُنَاح» است و همین امر، لزوم الحاق واکاوی مفهومی نفی «جُنَاح» به نفی «بأس» را می‌نمایاند. اما تعبیر روایی «لا ینبغی» تعبیری مشابه اثبات «جُنَاح» است که شاید بتوان آن را از مفهوم برخی تعابیر مشتمل بر نفی «جُنَاح» اتخاذ نمود و تعبیر «ینبغی» مشابه و مساوق نفی «جُنَاح» است.

هـ: اکثر تعبیّرات قرآنی و روایی مشتمل بر نفی «جُنَاح»، اگر چه عقیب حظر صریحی نیست، اما بعد از توهم حظر و منعی صادر شده است که از سیاق کلام و سؤال راوی قابل استفاده و برداشت است. در واقع، سؤال‌کننده نسبت به منع شرعی درباره امری که از آن پرسش نموده، متوهم بود است و شارع، با نفی «جُنَاح» از آن امر، به رفع توهم سائل مبادرت ورزیده است. امر عقیب حظر و نفی «جُنَاح» از جهت وقوع پس از حظر و توهم حظر با یک‌دیگر مشترک‌اند. البته، این ادعا به آن معنا نیست که این دو مبحث افتراقی با هم ندارند؛ چنان‌که روشن است امر عقیب حظر، پس از حظر شرعی محقق یا توهم حظر شرعی واقع شده است، اما نفی «جُنَاح» همواره پس از توهم حظر شرعی است.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Abdul Jabbar Zargosh

Nasab

Ali Hosseini Far

<http://orcid.org/0000-0002-5908-2173>

<http://orcid.org/0000-0002-4391-3235>

منابع

قرآن کریم.

ابن اثیر، مبارک بن محمد. (۱۳۶۷ش). *النهاية في غريب الحديث والأثر*. چاپ چهارم. قم: مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان.

ابن بابویه، محمد بن علی الصدوق. (۱۳۸۵ش). *علل الشرائع*. چاپ اول. قم: نشر کتاب فروشی داوری.

_____ . (۱۴۱۳ق). *من لا يحضره الفقيه*. چاپ دوم. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

ابن درید، محمد بن حسن. (۱۹۸۸م). *جمهرة اللغة*. چاپ اول. بیروت: دار العلم للملایین.
ابن سیده، علی بن اسماعیل. (۱۴۲۱ق). *المحكم والمحیط الاعظم*. چاپ اول. بیروت: دار الکتب العلمیه.

ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۱۴ق). *لسان العرب*. چاپ سوم. بیروت: دار صادر.
اردبیلی، أحمد بن محمد. (بی تا). *زبدة البیان فی أحكام القرآن*. چاپ اول. تهران: المکتبه الجعفریه لإحياء الآثار الجعفریه.

أزهری، محمد بن أحمد. (۱۴۲۱ق). *تهذيب اللغة*. چاپ اول. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
استرآبادی، محمد بن علی بن ابراهیم. (۱۳۹۴ق). *آیات الأحكام فی تفسیر کلام الملک العلام*. چاپ اول. تهران: نشر کتاب فروشی معراجی.

اشتهدادی، علی پناه. (۱۴۱۷ق). *مدارك العروه*. چاپ اول. تهران: دار الأسوة للطباعة و النشر.
أشعری قمی، أحمد بن محمد بن عیسی. (۱۴۰۸ق). *النوادر*. چاپ اول. قم: مدرسه الإمام المهدي.
آذرنوش، آذرتاش. (۱۳۸۴ش). *فرهنگ معاصر عربی - فارسی*. چاپ پنجم. تهران: نشر نی.
ألوسی، سید محمود. (۱۴۱۵ق). *روح المعانی فی تفسیر القرآن العظيم*. چاپ اول. بیروت: دار الکتب العلمیه.

بحرانی، یوسف بن أحمد بن ابراهیم. (۱۴۰۵ق). *الحدائق الناضرة فی أحكام العترة الطاهرة*. چاپ اول. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

جوهری، اسماعیل بن حماد. (۱۳۷۶ق). *الصحاح*. چاپ اول. بیروت: دار العلم للملایین.

واکاوی مفهوم‌شناسی نفی «جناح» در قرآن و حدیث؛ زرگوش نسب و حسینی فر | ۲۶۷

حلی، ابن زهره حمزه بن علی. (۱۴۱۷ق). *غنیة النزوع إلى علمی الأصول و الفروع*. چاپ اول. قم: مؤسسه امام صادق (علیه‌السلام).

حرّ عاملی، محمد بن حسن. (۱۴۰۹ق). *وسائل الشیعه*. چاپ اول. قم: مؤسسه آل‌البتیة لإحیاء التراث.

حلی، حسن بن یوسف بن مطهر. (۱۴۱۴ق). *تذکره الفقهاء*. چاپ اول. قم: مؤسسه آل‌البتیة لإحیاء التراث.

_____ . (۱۴۱۲ق). *منتهی المطلب فی تحقیق المذهب*. چاپ اول. مشهد:

مجمع البحوث الإسلامیة.

حمیری، نشوان بن سعید. (۱۴۲۰ق). *شمس العلوم*. چاپ اول. دمشق: دار الفکر.

خویی، سید ابوالقاسم. (۱۴۱۸ق). *موسوعه الإمام الخویی*. چاپ اول. قم: مؤسسه احیاء آثار الإمام الخویی.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲ق). *مفردات ألفاظ القرآن*. چاپ اول. بیروت: دار القلم.

زمخشری، محمود بن عمر. (۱۹۷۹م). *أساس البلاغه*. چاپ اول. بیروت: دار صادر.

سیدمرتضی، علی بن حسین. (۱۴۱۵ق). *الانتصار فی إنفرادات الإمامیة*. چاپ اول. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمی قم.

_____ . (۱۴۱۷ق). *المسائل الناصریات*. چاپ اول. تهران. رابطه الثقافة و

العلاقات الإسلامیة.

طباطبایی، سید محمد حسین. (۱۴۱۷ق). *المیزان فی تفسیر القرآن*. چاپ پنجم. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمی قم.

طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۲ش). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. چاپ سوم. تهران. نشر ناصر خسرو.

طریحی، فخرالدین بن محمد. (۱۳۷۵ش). *مجمع البحرین*. تهران: نشر مرتضوی.

طوسی، محمد بن حسن. (۱۴۰۷ق). *تهذیب الأحکام*. چاپ چهارم. تهران. دار الکتب الإسلامیة.

_____ . (۱۴۰۷ق). *الخلافة*. چاپ اول. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه

مدرسین حوزه علمی قم.

۲۶۸ | فصلنامه علمی پژوهش‌نامه معارف قرآنی | سال چهاردهم | شماره ۵۴ | پاییز ۱۴۰۲

عیاشی، محمد بن مسعود. (۱۳۸۰ق). تفسیر العیاشی. چاپ اول. تهران: المطبعة العلمیه.
فاضل سیوری، مقداد بن عبدالله. (۱۴۱۹ق). کنز العرفان فی فقه القرآن. چاپ اول. تهران: مجمع
جهانی تقریب مذاهب اسلامی.

فخر رازی، محمد بن عمر. (۱۴۲۰ق). مفاتیح الغیب. چاپ سوم. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
فیروزآبادی، محمد بن یعقوب. (۱۴۱۵ق). القاموس المحیط. چاپ اول. بیروت: دار الکتب العلمیه.
فیومی، أحمد بن محمد. (۱۴۱۴ق). المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی. چاپ دوم. قم:
مؤسسه دارالهجره.

کاظمی، جواد بن سعید. (۱۳۶۵ش). مسالک الأفهام فی إلی آیات الأحکام. چاپ دوم. تهران. نشر
کتاب‌فروشی مرتضوی.

کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۲۹ق). کافی. چاپ اول. دار الحدیث.
لاری، سیدعبدالحسین. (۱۴۱۸ق). التعلیقہ علی المکاسب. چاپ اول. قم: مؤسسه المعارف
الإسلامیه.

مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی. (۱۴۱۰ق). بحار الأنوار الجامعه لدرر أخبار الأئمه الأطهار. چاپ
اول. بیروت: مؤسسه الطبع و النشر.

مدنی، علی خان بن أحمد. (۱۳۸۴ش). الطراز الأول. اول. مشهد: مؤسسه آل البيت لإحياء التراث.
مرتضی زبیدی، محمد بن محمد. (۱۴۱۴ق). تاج العروس. اول. بیروت: دار الفکر.
مصطفوی، حسن. (۱۴۳۰ش). التحقيق فی کلمات القرآن الکریم. چاپ سوم. بیروت: قاهره - لندن.
دار الکتب العلمیه - مرکز نشر آثار علامه مصطفوی.

مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۴ش). تفسیر نمونه. چاپ اول. تهران: دار الکتب الإسلامیه.
میانجی، محمدباقر. (۱۴۰۰ق). بدائع الکلام فی تفسیر آیات الأحکام. چاپ اول. بیروت: مؤسسه
الوفاء بیروت.

نجفی، محمدحسن. (۱۴۰۴ق). جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام. چاپ هفتم. بیروت: دار
إحياء التراث العربی.

وجدانی فخر، قدرت‌اله. (۱۴۲۶ق). الجواهر الفخریه فی شرح الروضه البهیة. چاپ دوم. قم: نشر
سماء قلم.

واکاوی مفهوم‌شناسی نفی «جُنَاح» در قرآن و حدیث؛ زرگوش نسب و حسینی فر | ۲۶۹

الیوسف، أبو محمد عبدالله بن سعید. (۱۴۱۵ق). «مدلول نفی الجُنَاح و الحرج و الإثم فی خطاب الشارع». نشریه الحکمه. شماره پنجم. صفحات ۱۳۹-۱۸۰.
حسینی فر، علی. (۱۴۰۲ش). تحلیل مفهوم «بأس» در روایات و کاربری آن در فقه و اصول. رساله دکتری رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی. دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه ایلام.
(<https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/68920730dbcd35e4014ef0d5a583346>)

References

The Holy Quran.

- Ashari Qomi, Ahmad bin Muhammad bin Isa. (1987). *Al-Nawader*. First edition. Qom: Al-Imam al-Mahdi School. [In Persian]
- Azarnoosh Azartash (2014). *Contemporary Arabic-Persian culture*. Fifth Edition. Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Ayashi, Muhammad bin Masoud. (2001). *Tafsir al-Ayashi*. First Edition. Tehran: Al-Mattaba Al-Alamiya. [In Persian]
- Al Youssef, Abu Muhammad Abdullah bin Saeed. (1994). "The sign of negation of al-Junah and al-Haraj and al-Isham in the address of the street". *Al-Hikma magazine*. Number five. Pages 180-139. [In Persian]
- Ardabili, Ahmed bin Mohammad. (N.D.). *Zubdah al-Bayan in the provisions of the Qur'an*. First Edition. Tehran: Al-Jaafari Library for Revival of Al-Jaafari Antiquities. [In Persian]
- Azhari, Muhammad bin Ahmad. (2000). *Refinement of vocabulary*. First Edition. Beirut: Dar Ehiya al-Trath al-Arabi. [In Arabic]
- Alousi, Seyyed Mahmoud. (1994). *The spirit of interpretation in the interpretation of the great Qur'an*. First Edition. Beirut: Dar al-Katb al-Alamiya. [In Arabic]
- Bahrani, Yusuf bin Ahmad bin Ibrahim. (1994). *al-Hadaiq al-Nadrah in the provisions of al-Utrah al-Tahirah*. First Edition. Qom: Islamic Publication Office affiliated with the Qom Theological Seminary Society of Teachers. [In Persian]
- Estrabadi, Muhammad bin Ali bin Ibrahim. (2015). *The verses of Al-Ahkam in the interpretation of the words of King Al-Alam*. First Edition. Tehran: Me'raji Publishing House. [In Persian]
- Eshthardi, Ali Panah. (1996). *Al-Arwa documents*. First Edition. Tehran: Dar al-Aswa for printing and publishing. [In Persian]
- Fazel Sivari, Moqdad bin Abdullah. (1999). *Kanz al-Irfan fi fiqh al-Qur'an*. First Edition. Tehran: World Assembly. [In Persian]
- Fakhr Razi, Muhammad bin Omar. (2000). *Mofatih al-Ghaib*. Third edition.

- Beirut: Dar Ehiya al-Trath al-Arabi. [In Arabic]
- Firozabadi, Mohammad bin Yaqub. (1994). *Encyclopaedia of the environment*. First Edition. Beirut: Dar al-Katb al-Alamiya. [In Arabic]
- Fayoumi, Ahmed bin Muhammad. (1994). *Al-Masbah al-Munir fi Gharib al-Sharh al-Kabir by Al-Rafi'i*. second edition. Qom: Dar al-Hijra Foundation. [In Persian]
- Halabi, Ibn Zahra Hamzah bin Ali. (1996). *Ghaniy al-Zoo to the knowledge of the basics and the branches*. First Edition. Qom: Imam Sadiq Institute (PBUH). [In Persian]
- Horr Ameli, Muhammad bin Hasan. (1988). *Al-Shia means*. First Edition. Qom: Al-Al-Bayt Foundation. [In Persian]
- Hali, Hassan bin Yusuf bin Motahar. (1993). *Tazkira Faqhaa*. First Edition. Qom: Al-Al-Bayt Foundation. [In Persian]
- _____. (1991). *The ultimate goal of religious research*. First Edition. Mashhad: Jamal al-Bakhu al-Islamiyya. [In Persian]
- Hamiri, Nashwaan bin Said. (1999). *Shams al-Uloom*. First Edition. Damascus: Dar al-Fakr. [In Arabic]
- Hosseinfar, Ali. (1981). *Analysis of the concept of "Bas" in hadiths and its application in jurisprudence and principles*. Doctoral dissertation in the field of jurisprudence and the foundations of Islamic law. Faculty of Theology and Islamic Studies, Ilam University. [In Persian]
- Ibn Athir, Mubarak bin Muhammad. (1988). *Finally, in the strangeness of Hadith and Athar*. fourth edition. Qom: Ismailian Press Institute. [In Persian]
- Ibn Babouyeh, Muhammad bin Ali al-Sadooq. (2016). *The causes of laws*. First edition. Qom: Davari Bookstore Publishing. [In Persian]
- _____. (1992). *I don't know Yahdrah al-Faqih*. second edition. Qom: Islamic Publications Office affiliated with Qom Seminary Teachers Society. [In Persian]
- Ibn Darid, Muhammad bin Hassan. (1988). *Jamrah Al-Lagheh*. First Edition. Beirut: Dar al-Alam Lalmalayin. [In Arabic]
- Ibn Said Ali bin Ismail. (2000). *Al-Mahkam and Al-Mahit al-Azm*. First Edition. Beirut: Dar al-Katb al-Alamiya. [In Arabic]
- Ibn Manzoor, Muhammad bin Makram. (1993). *Arabic language*. Third edition. Beirut: Dar Sadir. [In Arabic]
- Johari, Ismail bin Hamad. (1997). *Al-Sahah*. First Edition. Beirut: Dar al-Alam Lalmalayin. [In Arabic]
- Khoei, Seyyed Abulqasem. (1997). *Encyclopaedia of Imam al-Khoei*. First Edition. Qom: Foundation for Revival of Imam Al-Khoei's Works. [In

Persian]

Kazemi, Javad bin Said. (1986). *Masalak Al-Afham fi Eli Ayat Al-Ahkam*. second edition. Tehran. Mortazavi bookstore publishing. [In Persian]

Kolini, Muhammad bin Yaqub. (2008). *Al-Kafi*. First Edition. Dar Hadith. [In Persian]

Lari, Seyyed Abdul Hossein. (1997). *Taaaliqah Ali al-Makasab*. First Edition. Qom: Islamic Encyclopaedia Foundation. [In Persian]

Majlesi, Mohammad Baqir bin Mohammad Taqi. (1989). *Bihar al-Anwar al-Jamaa Lederer Akhbar al-Imam al-Athar*. First Edition. Beirut: Al-Tabb and Al-Nashar Foundation. [In Arabic]

Madani, Ali Khan bin Ahmad. (2014). *First model*. First ed. Mashhad: Al Al-Bait Foundation for Revival of Tradition. [In Persian]

Morteza Zubeidi, Mohammad Bin Mohammad. (1993). *The crown of the bride First*. Beirut: Dar al-Fakr. [In Arabic]

Mustafavi, Hassan. (2008). *Researching the words of the Holy Qur'an*. Third edition. Beirut: Cairo-London. Dar al-Katb al-Alamiya - publishing center of Allameh Mustafavi's works. [In Arabic]

Makarem Shirazi, Nasser. (1995). *Sample interpretation*. First Edition. Tehran: Dar al-Katb al-Islamiyeh. [In Persian]

Mianji, Mohammad Bagher. (2021). *Innovations of Kalam in Tafsir Ayat al-Ahkam*. First Edition. Beirut: Al-Vafa Beirut Foundation. [In Arabic]

Najafi, Mohammad Hassan. (1993). *Jawaharlal Kalam in the explanation of the laws of Islam*. The seventh edition. Beirut: Dar Ehiya al-Trath al-Arabi. [In Arabic]

Ragheb Esfahani, Hossein bin Mohammad. (1991). *Vocabulary words of the Qur'an*. First Edition. Beirut: Dar al-Qalam. [In Arabic]

Seyed Morteza, Ali bin Hossein. (1994). *Al-Antsar in the individuals of Imamiyyah*. First Edition. Qom: Islamic Publication Office affiliated with the Qom Seminary Teachers Society. [In Persian]

_____. (1996). *Al-Masal al-Nasiriyat*. First Edition. Tehran. The relationship between culture and Islamic relations. [In Persian]

Tabatabaei, Seyyed Mohammad Hossein. (1996). *Al-Mizan in Tafsir al-Qur'an*. Fifth Edition. Qom: Islamic Publications Office affiliated with Qom Seminary Teachers Society. [In Persian]

Tabarsi, Fazl bin Hasan. (1993). *Majma al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an*. Third edition. Tehran. Nasser Khosrow Publication. [In Persian]

Tarihi, Fakhreddin bin Muhammad. (1996). *Bahrain Assembly*. Tehran: Mortazavi Publishing. [In Persian]

Tusi, Muhammad bin Hassan. (1987). *Tahzeeb Al-Ahkam*. 4th edition. Tehran. Islamic Library. [In Persian]

- _____ . (1987). *Al-Khalaf First Edition*. Qom: Islamic Publications Office affiliated with Qom Seminary Teachers Society. [In Persian]
- Vojdani Fakh, Qodratollah. (2005). *Al-Jawahir al-Fakhriyyah in the description of al-Rudah al-Bahiyyah*. second edition. Qom: Sama Qalam Publication. [In Persian]
- Zamakhshari, Mahmoud bin Omar. (1979). *Asas al-Balagha*, first edition. Beirut: Dar Sadir. [In Arabic]

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

استناد به این مقاله: زرگوش نسب، عبدالجبار، حسینی فر، علی. (۱۴۰۲). واکاوی مفهوم‌شناسی نفی «جُناح» در قرآن و حدیث، فصلنامه علمی پژوهش‌نامه معارف قرآنی، ۱۴(۵۴)، ۲۴۵-۲۷۲.

DOI: 10.22054/RJQK.2023.74441.2833

Quranic Knowledge Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.